

801.316.3

Izvorni znanstveni članak
Prihvaćen za tisak 3. 10. 1996.*Vladimir Ivir*
Filozofski fakultet Zagreb

Semantička neodređenost internacionalizama i njene posljedice za prevođenje

Članak ispituje implikacije shvaćanja o fiksnom značenju i o neodređenosti značenja za prevođenje internacionalizama. Premda se općenito misli da su značenja internacionalizama fiksirana, primjeri njihove prirodne upotrebe pokazuju da se u pogledu neodređenosti značenja internacionalizmi ne razlikuju od domaćeg vokabulara. Kad se internacionalizam u izvornom tekstu ne može direktno preslikati istim internacionalizmom u ciljnom tekstu, prevodilac interpretira njegov sadržaj oslanjajući se na svoje znanje o svijetu i prevodi ga unutar izvornoga jezika u neke druge riječi (paradigmatski povezane s tim internacionalizmom) oslanjajući se na svoje znanje toga jezika. Nakon toga, za te druge riječi bira prihvatljive izraze u ciljnom jeziku.

0. Internacionalizmi su riječi koje su po svom karakteru i rasprostranjenosti internacionalne. To znači da ne pripadaju nekom određenom jeziku (premda su podrijetlom iz nekoga konkretnog jezika, najčešće grčkoga ili latinskog), već nadilaze granice svakoga pojedinog jezika i nalaze svoje mjesto u leksičkim sustavima većeg broja jezika. U skladu s eurocentričnom tradicijom, internacionalizmom se smatra svaka riječ koja je prisutna u nekoliko 'većih/važnijih/svjetskih' evropskih jezika, iz kojih se onda proširila, ili mogla proširiti, u ostale evropske ili neevropske jezike. (Zato se takve riječi ponekad zovu i evropeizmi; cf. Spalatin 1990.) Internacionalizmi se prepoznaju po svom obliku, koji je nedvosmisleno prepoznatljiv kao zajednički unatoč procesima prirodne prilagodbe svakom pojedinom jeziku što ih Filipović (1980, 1981, 1986) naziva transfonemizacijom i transmorfemizacijom.

Premda bi se naivno moglo vjerovati da sličnost oblika garantira i sličnost (ako ne i identičnost) značenja, pa da određeni internacionalizam mora značiti isto ili barem slično u svim jezicima u kojima je prihvaćen, to nije slučaj. Razloga za semantičku diferencijaciju istoga internacionalizma u raznim jezicima ima više: preuzimajući polisemični internacionalizam iz izvornoga jezika, razni

su jezici mogli preuzeti različite dijelove njegova značenja, posebno ako su internacionalizam preuzimali u razna vremena, na različitim stupnjevima razvoja izvornoga jezika; ako internacionalizam nisu preuzimali neposredno iz izvornoga jezika, već preko jezika–posrednika, onda su sigurno preuzeli ona značenja ili dijelove značenja što ih taj internacionalizam ima u jeziku–posredniku; napokon, ulaskom u određeni jezik, internacionalizam postaje dijelom leksičkoga sastava, i sustava, toga jezika i ulazi u sintagmatske i paradigmatičke odnose s drugim leksičkim jedinicama toga jezika, započinjući samostalni život u tom jeziku nezavisno od prinude izvornoga jezika ili jezika–posrednika.

Proučavanje internacionalizama bilo je prvobitno potaknuto upravo zapažanjem da podrijetlom i oblikom 'ista' leksička jedinica ima različita značenja u raznim jezicima, što je naravno potencijalni i stvarni izvor pogrešaka u učenju stranih jezika i prevodenju. Takvi internacionalizmi koji slično izgledaju i zvuče a različito znače nazvani su 'lažnim prijateljima' ili 'lažnim parovima'. Taj je naziv prvobitno označavao parove koji semantički nemaju ništa zajedničkog, kao na primjer hrvatski *afirmirati se* 'establish oneself', 'gain reputation' za razliku od engleskoga *affirm* 'ustvrditi', 'izjaviti', 'izrijeком potvrditi', ili hrvatski *akademik* 'fellow/member of an academy', 'academician' za razliku od engleskog *academic* 'sveučilišni profesor ili student'. Prve analitičke obrade internacionalizama bile su usmjerene na relativno grube semantičke nepodudarnosti (Koessler & Derocquigny 1928, Boillot 1956, Lado 1957, Fischer 1964), a kasnije je tipologija semantičkih odnosa među parovima internacionalizama podrobnije razrađena, pa se govori o djelomičnoj semantičkoj nepodudarnosti, odnosno o djelomičnoj podudarnosti, o širim i užim značenjima nekog internacionalizma u raznim jezicima, o potpunoj semantičkoj podudarnosti ali različitosti upotrebe (različitosti kolokacijskog potencijala, učestalosti upotrebe i stilske razine); cf. Ivir 1968, 1988, Akulenko 1968, Gottlieb 1972, 1985.

1. Svi su dosadašnji opisi leksičke semantike internacionalizama (uz djelomičnu iznimku Ivir 1988: 100–101) polazili od aristotelovskog shvaćanja o tome da riječi imaju određena, eksplicitno specificirana značenja, što ih osigurava prisutnost prepoznatljivih semantičkih obilježja, tako da se točno zna značenje neke riječi u jednome jeziku, pa onda u skladu s time i razlika između značenja te riječi i odgovarajuće joj riječi u nekom drugom jeziku. Na tom shvaćanju nastali su leksikološki opisi vokabulara (unutarjezični i međujezični), leksikografska praksa i pedagoški postupci. Ako *auditorij* u hrvatskom jeziku znači 'velika amfiteatralna predavaonica' i 'slušateljstvo/publika', a engleski *auditorium* znači 'building or hall where an audience sits', onda je barem osnovna razlika u značenju jasna: taj internacionalizam pokriva u hrvatskom i prostorijsku i onu koju u njoj sjede kao 'slušatelji ili publika', a u engleskom samo prostorijsku (dok se *auditorij* u značenju 'slušači/publika' u engleskom izražava riječju *audience*).

Ovaj opis može biti vrlo jednostavan, kao što je ovdje izložen, a može biti i znatno sofisticiraniji, pokušavajući utvrditi da li auditorij mora biti velika dvorana ili može biti i manja, mora li biti u obliku amfiteatra, mora li služiti samo kao predavaonica ili može biti dvorana za bilo koju priredbu (glazbenu,

kazališnu) ili namjenu (za sastanke i sl.), obuhvaća li taj naziv samo dvoranu ili se može odnositi na cijelu zgradu; slično se možemo pitati je li engleski *auditorium* primarno zgrada ili dio zgrade, je li primarna namjena 'mjesto za predavanja' ili 'mjesto za okupljanje' bez obzira na razlog i svrhu okupljanja. Na neka od ovih pitanja možda i nije lako odgovoriti, možda se intuicije izvornih govornika (i sastavljača rječnika) međusobno razlikuju, ali po shvaćanju o određenosti značenja na ta se pitanja u načelu može odgovoriti i na temelju dobivenih odgovora definirati značenja toga internacionalizma u ta dva jezika. Pitanja na koja treba odgovoriti predstavljaju svojevrsnu 'kontrolnu listu' (*checklist*, cf. Fillmore 1975) za provjeru prisutnosti ili odsutnosti određenoga kriterija ili elementa značenja. Dobiveni odgovori izraženi su u binarnim terminima 'da/ne', '+/–', a ne u skalarnim terminima 'više/manje' ili u terminima neodređenosti 'možda', 'nije sigurno'. Zato u takvim opisima riječi imaju sasvim određena značenja, s jasno definiranim granicama i nedvosmislenim odlukama o tome je li neki predmet ili pojam obuhvaćen tom definicijom ili nije. Tako bi u našem primjeru postupak provjere pomoću kontrolne liste trebao utvrditi da li neka dvorana može ili ne može biti auditorij i da li neka publika (recimo, na kazališnoj predstavi) može biti nazvana auditorijem. I obratno, takav bi postupak trebao utvrditi kakve sve mentalne predodžbe o dvoranama i publikama izaziva riječ *auditorij* u glavi izvornoga govornika hrvatskoga jezika.

Dok leksikografi autoritativno navode svojstva što ih neki predmet ili pojam mora sadržavati da bi pripadao klasi predmeta ili pojmova obuhvaćenih nekom riječi, oni uspješno skrivaju činjenicu da je kontrolna lista pomoću koje definiraju riječ sve prije nego određena. Neodređenost se, međutim, pojavljuje u raznim vidovima čim taj postupak definiranja podvrgnemo kritičkoj analizi: ako dva ili više govornika (pa onda i dva ili više leksikografa) definiraju istu riječ, oni će se u svojim definicijama razlikovati; i jedan sam govornik osjetit će nedoumicu ako bude morao precizno odrediti što sve mora ući u definiciju riječi da bi ona sadržavala sva kriterijalna svojstva predmeta ili pojmova obuhvaćenih tom riječi; i napokon, kad govornik kao primatelj bude trebao razumjeti neku riječ, on neće biti siguran je li primijenio ista kriterijalna svojstva kao i pošiljatelj. Tako, na primjer, Klaić definira *auditorij* kao 1. slušaonica, predavaonica; 2. slušaoci, slušateljstvo. Anić slijedi Klaića u prvom značenju, ali se u drugom razlikuje od njega: 1. dvorana u kojoj se drže predavanja; predavaonica, slušaonica; 2. oni koji prisustvuju predavanju u auditoriju, slušači, slušateljstvo, publika. Dok Anić izričito navodi da auditorij čine oni koji slušaju predavanje (i to ne bilo gdje, nego u auditoriju!), dotle je Klaiću auditorij slušateljstvo bilo čega što se sluša (recimo, političkoga govora, koncerta, rock koncerta?). Nesigurnost i nedoumica sastavljača rječnika ogleda se u tome što osjećaju potrebu da navedu i dvoranu u kojoj se drže predavanja i predavaonicu i slušaonicu (pretpostavlja se slušaonicu predavanja), a za drugo značenje slušače (predavanja), slušateljstvo (? predavanja) i publiku (?? predavanja). Nijedan od ova dva rječnika ne spominje ni veličinu ni oblik dvorane, pa bi se moglo pretpostaviti da je svaka predavaonica auditorij. Onaj tko čuje riječ *auditorij* neće moći sa sigurnošću reći koja predavaonica jest a koja nije auditorij i je li audi-

torij samo dvorana za predavanja ili i za druge namjene (skupove, javne priredbe, koncerte). (Pod ovim drugim namjenama misle se primarne namjene: može li, na primjer, dvorana za sve vrste javnih priredaba u društvenom domu ili hotelu biti obuhvaćena riječju *auditorij*?) Isto tako, on neće znati čine li auditorij samo oni koji slušaju predavanje u dvorani ili i oni koji ga slušaju na otvorenom ili čak preko radija.

2. Spoznaja ovakvih neodređenosti i nesigurnosti uzdrmala je neupitnost vjere u postojanje određenih i u rječnicima i svijesti ili intuicijama izvornih govornika fiksiranih značenja. Lakoff (1972: 183) sažeo je tu spoznaju u tvrdnju: »Pojmovi kojima barata prirodni jezik imaju nejasne granice i neodređena rubna područja.« Ispravno razumijevanje osiguravaju 'prototipovi' (Rosch 1975), idealni primjerci određenoga predmeta ili pojma, prema kojima se odmjeravaju i prosuđuju svi ostali primjerci. Zavisno od komunikacijske situacije, neki se primjerci prihvaćaju kao dovoljno slični prototipu, a drugi odbacuju kao nedovoljno slični i stoga komunikacijski neadekvatni. U slučaju auditorija kao slušateljstva, prototip su vjerojatno slušači predavanja u predavaonici, uz prihvatljivo proširenje na slušače, ne samo u predavaonici nego i u drugim fizičkim okolnostima (na otvorenom, preko radija), i ne samo predavanja nego i svega što se primarno sluša (govor, glazba). Pri tome postoje stupnjevi bliskosti prototipu, odnosno udaljenosti od njega, pa je slušateljstvo u zatvorenoj prostoriji bolji primjerak auditorija nego slušateljstvo na otvorenom prostoru; slušateljstvo govora bolji je primjerak auditorija nego slušateljstvo koncerta; slušateljstvo radiodramske izvedbe bolji je primjerak auditorija od slušateljstva/gledateljstva dramske izvedbe na pozornici; pitanje je može li se govoriti o auditoriju filmske predstave.

Zbog njihove relativno pouzdano utvrđene etimologije, kao i zbog činjenice da se internacionalizmi često koriste u stručnom nazivlju, gdje im je značenje fiksirano konvencijom, rašireno je mišljenje da ako već domaći vokabular pokazuje znakove neodređenosti (i neuređenosti), to nikako ne može biti slučaj s internacionalizmima. Stoga se svako odstupanje od fiksiranih značenja tretira kao pogreška i pripisuje nepoznavanju stranih riječi, odnosno neobrazovanosti. Međutim, već je naprijed rečeno da ulaskom u neki jezik internacionalizam postaje dijelom njegova leksičkog fonda i počinje vlastiti život koji se po svojim karakteristikama ne razlikuje od života ostalih riječi u tom jeziku, bez obzira na to jesu li njegov autohtoni dio ili su u njega dospjele preuzimanjem. To znači da u interakcijskim odnosima s ostalim riječima toga jezika na sintagmatskoj i paradigmatškoj razini spremno dobivaju, gube i modificiraju značenja, ali još i više to znači da su na isti način značenjski nefiksirane i neodređene kao i ostale riječi.

3. Ovakvo shvaćanje naravi internacionalizama ima važne implikacije za prevođenje, jednako kao što i prevodilačka praksa sa svoje strane upućuje na određeno poimanje prirode leksičkoga značenja. Pri tome je važno primijetiti da se u procesu prevođenja prevodilac pojavljuje u dvojnoj ulozi — najprije u ulozi

primatelja izvorne poruke, a zatim u ulozi pošiljatelja prevedene poruke. U prvoj je ulozi njegov zadatak da što ispravnije i potpunije interpretira primljenu poruku i shvati/razumije izvanjezičnu obavijest koju ta poruka nosi, a u drugoj ulozi zadatak mu je da obavijest jezično kodira u prevedenu poruku na način koji će osigurati njenu što ispravniju interpretaciju od strane krajnjega primatelja. Ovako jednostavno ocrtan prevoditeljski zadatak implicira cijeli niz veoma složenih lingvističkih, psiholingvističkih, sociolingvističkih i kulturoloških procesa i odnosa, kojima se bavi znanost o prevodenju ili teorija prevodenja, a koje ćemo u ovoj prilici zanemariti da bismo pažnju usmjerili na to kako govornici hrvatskoga jezika upotrebljavaju internacionalizme, kako ih prevodioci interpretiraju i razumiju, i kako ih onda prevode na engleski jezik.

Pridjev *kvalitetan* definiran je u Klaiću kao 'koji je dobre kvalitete, koji ima dobre osobine' (a *kvaliteta* je u tom značenju definirana kao 'vrsnoća'); slično ima i Anić, samo obratnim redoslijedom (Anić međutim definira *kvalitetu* kao 'odliku da se što razlikuje od drugoga iste vrste po poželjnim svojstvima'). Definicija koja se poziva na dobre osobine dovoljno je široka i neodređena da govornicima dozvoljava upotrebu toga pridjeva u rečenicama kao što su sljedeće:

Izbor kvalitetne proze osigurao joj (Biblioteci HIT) je stalnu čitalačku publiku.

Trener I. T. ima na raspolaganju zaista kvalitetne igrače.

To ide na štetu kvalitetnijih emisija.

Za kvalitetno čišćenje mina u Hrvatskoj trebat će 2.000 pirotehničara.

Neodređeno definiran i ovako kontekstualiziran, pridjev *kvalitetan* može se, ponešto cirkularno, interpretirati ovako: kvalitetna proza je proza koja ima osobine koje prozu čine dobrom, kvalitetne igrače su igrače koje posjeduju osobine koje igrače čine dobrima, kvalitetne emisije su one koje imaju osobine koje emisije čine dobrima, a kvalitetno čišćenje mina je ono koje ima osobine koje čišćenje mina čine dobrim. Važno je primijetiti da je stvarni sadržaj 'kvalitetnosti' u svakom od ovih slučajeva drugačiji: proza je kvalitetna po drugačijim kriterijalnim svojstvima nego igrače, emisije, ili čišćenje mina; pa i kriterijalna svojstva kvalitetnog čišćenja mina drugačija su od kriterijalnih svojstava kvalitetnog čišćenja mrlja. Drugo što valja primijetiti jest da je stvarni sadržaj 'kvalitetnosti' nespecificiran: da od autora ovih rečenica zatražimo da specificiraju osobine kvalitetne proze ili emisije (recimo, da moraju odgovoriti na pitanje: Što misliš pod kvalitetnom prozom/emisijom?), teško bismo dobili eksplicitan odgovor; vjerojatno bi odgovori o kvalitetnim igračicama i kvalitetnom čišćenju mina bili nešto eksplicitniji (posebno ako bismo se obratili trenerima ili pirotehničarima), ali i u takvim slučajevima nestručnjaci jezično funkcioniraju s vrlo neeksplicitnim pojmom 'kvalitetnosti'. I treće, svijest o sadržaju pojma 'kvalitetan' je relativna, pa različiti govornici istoga jezika imaju različite mentalne predodžbe o tome što je, na primjer, kvalitetna emisija.

Sve što je dosad rečeno ticalo se izvornog pošiljatelja kao enkodera poruke i primatelja kao dekodera poruke u jednojezičnoj komunikacijskoj situaciji. U takvoj situaciji prevodilac je jedan od mogućih primatelja izvorne poruke, i on na način koji mu to dozvoljava njegovo jezično znanje (poznavanje izvornoga jezi-

ka) i znanje o svijetu (poznavanje izvanjezične stvarnosti i kulturne podloge na kojoj se odvija komunikacija između izvornoga pošiljatelja i njegovih primatelja) interpretira semantički sadržaj pridjeva *kvalitetan* i gradi vlastitu mentalnu predodžbu o tome što je izvorni pošiljatelj namjeravao saopćiti. Ta je interpretacija i predodžba, vidjeli smo, relativna i razlikuje se od jednog primatelja–prevodioca do drugoga (pa i kod istog primatelja–prevodioca u raznim vremenima i različitim komunikacijskim situacijama).

Kad se prevodilac nakon toga nađe u ulozi enkodera tako primljene obavijesti u prevedenu poruku, on je suočen sa zadatkom koji je u osnovi isti kao što je bio zadatak izvornog pošiljatelja kad je oblikovao svoju poruku u izvornom jeziku. Razlika je samo u tome što prevodilac sada poruku oblikuje u ciljnom jeziku. Budući da se radi o raznim jezicima, prevodilac spremno prihvaća činjenicu da će se određeni semantički sadržaj izraziti različitim sredstvima u ta dva jezika. (Nešto će teže prihvatiti činjenicu — koja onda kao posljedicu izaziva duboku sumnju u samu mogućnost prevodenja — da semantički sadržaj koji treba prenijeti nije određen, a u mjeri u kojoj je određen nije izraziv u ciljnom jeziku.) Međutim, kad se radi o internacionalizmu prisutnom u oba jezika, prevodiočev će prvi poriv biti da ponovi taj internacionalizam u prijevodu. Loš prevodilac neće taj poriv obuzdati znanjem da, kako je ranije pokazano, oblikom isti internacionalizam može imati sasvim različita (kao *afirmirati se* i *affirm*) ili djelomice različita (kao *auditorij* i *auditorium*) značenja u dva jezika. No i prevodilac koji takve relativno elementarne činjenice o ponašanju internacionalizama zna s izvjesnim će se otporom miriti s činjenicom da su internacionalizmi (poput svih ostalih riječi) semantički neodređeni i što je još važnije da je svaki internacionalizam neodređen na drugačiji način u svakom jeziku. Zato se čak ni internacionalizmi koji se po rječničkim definicijama poklapaju ne mogu uvijek jednostavno preslikati u prijevodu.

Pridjevu *kvalitetan* odgovara u engleskom jeziku klasifikatorni atributivni pridjev u imeničkom obliku *quality*, koji jedan rječnik (Merriam Websters Collegiate Dictionary) definira jednostavno kao ‘being of high quality’, drugi (Websters New World Dictionary) još jednostavnije kao ‘of high quality’, ilustriran primjerom *quality goods*, a treći (The American Heritage College Dictionary) kao ‘having a high degree of excellence’. Te se definicije dobro slažu s prethodno navedenim definicijama Klaića i Anića za hrvatski internacionalizam *kvalitetan*, pa bi prevodilac koji bi se oslanjao na rječničke potvrde mogao bez mnogo razmišljanja tretirati *kvalitetan* i *quality* kao ekvivalente i proizvesti ovakve prijevode ranije navedenih hrvatskih primjera:

The selection of quality prose has secured for it (The HIT Books Series) a steady reading public.
 The coach, I. T., has at his disposal, indeed, quality players.
 This is done at the expense of greater quality programmes.
 Two thousand mine clearing specialists will be required for the quality clearing of mines in Croatia.

(Pored prijevoda pridjeva *kvalitetan*, ovi primjeri sadrže i druge prevodilačke probleme, kao na primjer *stalna čitalačka publika*, gdje *stalan* može biti ‘regu-

lar' ili 'faithful', a *čitalačka publika* 'readership'. Te ostale probleme u ovoj ćemo analizi zanemariti.)

Prvo što rječnici prevodiocu neće reći jest da je pridjev *kvalitetan* u svim ovim primjerima opisni pridjev koji može stajati i u atributivnom i u predikativnom položaju i može se komparirati (kvalitetna proza/igračice/emisije/čišćenje mina je proza/igračice/emisije/čišćenje mina koja je kvalitetna, a može biti i kvalitetnija od neke druge, pa i najkvalitetnija), dok je engleski *quality* klasifikatorni pridjev ograničen na atributivni položaj i bez mogućnosti komparacije (*The prose/players/programmes/clearing of mines are quality. *They are more quality than some other prose/players/programmes/clearing of mines. *They are most quality.). Prema tome, kvalitetna proza je proza koja odskaka kvalitetom, dok je *quality prose* vrsta proze, takozvana 'ozbiljna proza' za razliku od 'neozbiljne' proze kao što su ljubici, krimići itd. (Slično su *quality newspapers* 'ozbiljne novine' za razliku od *tabloids*.) Zato prijevod mora upotrijebiti opisni pridjev, na primjer *high-quality* (*The selection of high-quality prose...*). Međutim, sada prevodilac može početi sumnjati da je autor htio reći da se radi o izboru visoko kvalitetne (*high-quality*) proze, pa da bi izbjegao pretjerivanje (poznata je sklonost engleskog jezika prema *understatementu*, ublažavanju iskaza), može uzeti pridjev *good* ili *well-written* (*good prose*, *well-written prose*), a ako kvalitetnost proze shvati kao njenu privlačnost, što pridjev *kvalitetan* ne priječi, a preostali dio rečenice ipak potiče, može odabrati prijevod *attractively written prose*.

Kvalitetne igrače mogu također biti *high-quality players*, ali engleski ih radije opisuje kao igrače visoke klase (*high-class players*), a može ih opisati najprirodnije kao sjajne igrače (*fine players*). Što se tiče kvalitetnih emisija, prevodilac nema velikog izbora već i zato što je sadržaj kvalitetnosti sasvim neodređen i još je izražen komparativom koji ništa ne komparira (uspoređi *stariji ljudi*). Jesu li kvalitetnije emisije one koje su zanimljivije, ozbiljnije, društveno relevantnije, profesionalnije radene? Prevodilac može reći da nešto ide *at the expense of higher/better/greater quality programmes*, ali je svjestan da je to jedva prihvatljiv engleski, a da istu neodređenost ali veću prirodnost izričaja može postići samim pridjevom *better* (*at the expense of better programmes*). Semantički sadržaj pridjeva *kvalitetan* u odnosu na čišćenje mina također je neodređen, tako da nije jasno koje bi osobine čišćenje mina trebalo imati da bi se moglo nazvati kvalitetnim. Sigurno je, međutim, da to nisu osobine koje bi se mogle izraziti engleskim pridjevom *high-quality*, *well-written*, *high-class*, *fine*, pa čak ni značenjski najširim i zato najopćenitijim *good*. Čišćenje mina je kvalitetno kad je djelotvorno (*effective*) i temeljito (*thorough*), tako da mina onda više nema.

Ovakav prikaz prevodiočeve strategije i taktike pokazuje da se on i u interpretaciji/razumijevanju izvorne poruke i u oblikovanju prevedene poruke oslanja na svoje znanje o jeziku i znanje o svijetu, ili kako se to tradicionalno formulira u raspravama o prevodenju, nužna pretpostavka za uspješno prevodenje je poznavanje dvaju jezika (izvornog i ciljnog) i predmeta (izvanjezičnog sadržaja) o kome je riječ. Na znanje o izvornom jeziku (vlastito intuitivno ili ekspli-

citno znanje ili znanje do kojega može doći u rječnicima i jezičnim priručnicima) prevodilac se oslanja da bi shvatio osnovno, prototipno značenje i eventualni otklon od njega. Znanje o hrvatskom jeziku omogućuje prevodiocu da pridjev *kvalitetan* razumije kao 'koji u velikoj mjeri posjeduje dobre osobine'. Da bi odlučio što se smatra dobrim osobinama nekoga predmeta, radnje ili pojma, prevodilac se oslanja na svoje (enciklopedijsko) znanje o svijetu, pa tako odlučuje što su dobre osobine proze ili igračica, a što pak dobre osobine posla oko čišćenja mina. Istovremeno si to znanje o svijetu 'prevodi' u jezično znanje tako što za svaku svoju izvanjezičnu interpretaciju nade odgovarajuću riječ izvornoga jezika koja, uz takvu interpretaciju, može zamijeniti riječ koju je upotrijebio izvorni autor. Umjesto *kvalitetne proze* prevodilac kao polazište za prijevod može uzeti (*vrlo*) *dobru prozu*, umjesto *kvalitetnih igračica* može uzeti *sjajne igračice* ili *igračice visoke klase*, umjesto *kvalitetnih emisija*, *ozbiljne emisije*, a umjesto *kvalitetnog čišćenja mina* može uzeti *temeljito čišćenje mina*. Svaki od tih mogućih pridjeva ulazi u paradigmatičke odnose ne samo s pridjevom *kvalitetan* nego i s drugim, značenjski više ili manje udaljenim, pridjevima: (*vrlo*) *dobar* može u ovom slučaju alternirati s *dobro pisan*, *sjajan* s *uspješan*, *ozbiljan* s *ne-zabavan*, *temeljit* s *potpun*. Prevodilački protokoli (komentar prevodilaca snimljeni za vrijeme samoga čina prevodenja kao verbalizacija prevodilačkih postupaka i misli koje pri tome prolaze prevodiocu kroz glavu) pokazuju da prevodilac najprije pokuša izvorni izraz prevesti direktno, 'preslikavajući' ga jednostavnom zamjenom u ciljni izraz. Međutim, kad to nije moguće (u našem primjeru, kad se *kvalitetan* ne može direktno prevesti kao *quality*), prevodilac se vraća izvornom tekstu i koristeći istovremeno svoje znanje o jeziku i znanje o svijetu pokušava unutarjezični prijevod, ispitujući kako bi se 'to isto' moglo još izraziti u izvornom jeziku. Među tim drugim mogućnostima izraza 'istoga', on traga za onom koja se može prevesti na ciljni jezik. Znanje ciljnoga jezika omogućuje mu da ispravno odabere izraz koji odgovara pravilima toga jezika (i da odbaci izraze na koje ga izvornik gura ako ti izrazi nisu u skladu s pravilima ciljnog jezika) i da ispravno procijeni kako će krajnji primatelj vjerojatno interpretirati/razumjeti taj izraz.

4. Pridjev *kvalitetan* uzet je ovdje kao primjer zbog svoje relativne jednostavnosti, a ipak je već i on zahtijevao dosta kompleksnu obradu. Riječi kojima je značenje još više neodređeno i koje je teško sparivati s određenim izvanjezičnim sadržajem tražit će još složenije analitičke postupke, za kakve ovdje nema prostora. Složenije primjere iste pojave ilustriraju sljedeći primjeri, u kojima svima hrvatski internacionalizam ne može biti zamijenjen istim engleskim internacionalizmom, pa prevodilac najprije pribjegava unutarjezičnom prijevodu da bi sebi interpretirao značenje internacionalizma, a onda za tako shvaćeno značenje potražio engleski prijevod:

Je li to prevelika ljubav za Dalmaciju ili možda odioznost [odbojnost/nesklonost/mrskost/mržnja] prema Hrvatskoj?

Is this excessive love for Dalmatia or perhaps repugnance/animosity/dislike/hatred/detestation/antipathy/loathing/malevolence towards Croatia?

Ocjenjivački sud ističe suverenost [majstorstvo/vrhunsku sposobnost] koja imponira u rješavanju najrazličitijih arhitektonskih problema.
The jury stresses the impressive mastery/supreme skill in dealing with a variety of architectural problems.

Iako je mnogo kandidata pretendiralo [željelo dobiti/težilo/nadalo se/natjecalo se] na to radno mjesto, samo je manji broj ušao u uži izbor.
Though many people aspired/hoped/were eager to get/applied for the job, only a few were shortlisted.

Morala sam se, kao mnoge mlade žene, boriti za svoju egzistenciju [život/preživljavanje/opstanak].
Like many young women, I had to struggle for survival/for my living.

Kako da nekome tko nema osnovne kulture [pristojnosti/manira/ponašanja] objasnim zašto grad mora biti čist?
How do you explain to someone who lacks elementary decency/good manners why the city ought to be clean?

Opće promicanje kulture [standarda/estetike] dizajna, odijevanja i uopće kulture [stila] življenja cilj je ove akcije.
The aim of this campaign is the promotion of standards/aesthetics of design, dressing and lifestyle generally.

Smatram da novinar mora biti korektan [pošten/vjeran svome pozivu], treba otkrivati prljave stvari.
In my view a journalist must be honest/truthful/forthright/faithful or true to his profession, he should reveal dirty dealings.

Prevodiočev pristup u svim ovim primjerima u načelu je isti onaj koji je naprijed obrazložen za pridjev *kvalitetan*: i ovdje se prevodilac oslanja na znanje o jeziku i znanje o svijetu da bi interpretirao neodređeno značenje internacionalizma i sebi ga pobliže odredio u konkretnoj komunikacijskoj situaciji i zatim ga preveo odgovarajućim i prihvatljivim izrazom ciljnoga jezika.

Bibliografija

- Akulenko, V. V. 1968. *Fyukj heccrbq b heccrj fyukbqcrbq ckj dñ hm·kj; ysl l heptq gñtñ dñ xbrf'. V j cr dñ %Cj dñ ncr f z tywbrkj gñ l bz*
- Boillot, F. 1956. *Le vrai ami du traducteur anglais-français et français-anglais*. 2. izd. Paris: Oliven.
- Filipović, R. 1980. »Transmorphemization: Substitution on the Morphological Level Reinterpreted.« *Studia Romanica et Anglica Zagrabienia* XXV, 1 — 8.
- Filipović, R. 1981. »Transphonemization: Substitution on the Phonological Level Reinterpreted.« U: W. Pöckl (ur.). *Europäische Mehrsprachigkeit* (Festschrift für Mario Wandruszka). Tübingen: Niemeyer, 125 — 133.
- Filipović, R. 1986. *Teorija jezika u kontaktu*. Zagreb: JAZU & Školska knjiga.
- Fillmore, C. J. 1975. »An alternative to checklist views of meaning.« *Proceedings of the First Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*, 123 — 131.
- Fischer, W. 1964. *Leicht verwechselbare Wörter der englischen und französischen Sprache*. München: Hueber.

- Gottlieb, K. H. M. 1972. Yvtwtvj heccrbq b heccrj yvtwtvbq ckj dñ hm'kj; ysl l heptq gñtñ dñ xbrf'. V j cr dñ %Cj dñ crfz tywbrkj gñ l bz
- Gottlieb, K. H. M. 1985. Wörterbuch der 'falschen Freunde des Übersetzers'. Moskva: Russkij yazyk.
- Ivir, V. 1968. »Serbo–Croat — English False Pair Types.« Studia Romanica et Anglica Zagrabien-sia. 25/26, 149 — 159.
- Ivir, V. 1988. »Lexicological and Translational Treatment of Internationalisms.« Folia Linguistica, XXII/1 — 2, 93 — 102.
- Koessler M. & J. Derocquigny. 1928. Les faux amis ou les pièges du vocabulaire anglais. 5. izd. 1961. Paris: Vuibert.
- Krings, H. P. 1986. Was in den Köpfen von Übersetzern vorgeht: Eine empirische Untersuchung zur Struktur des Übersetzungsprozesses an fortgeschrittenen Französischlernern. Tübingen: Narr.
- Lado, R. 1957. Linguistics Across Cultures. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Lakoff, G. 1972. »Hedges: a study in meaning criteria and the logic of fuzzy concepts.« Papers of the Eighth Regional Meeting. Chicago: Chicago Linguistic Society, 183 — 228.
- Rosch, E. 1975. »Cognitive representations of semantic categories.« Journal of Experimental Psychology: General 104, 192 — 233.
- Spalatin, K. 1990. Peterojezični rječnik europeizama. Zagreb: NZMH.

Semantic indeterminacy of internationalisms and its translational consequences

The paper explores the implications of the fixed-meaning ('checklist') and semantic indeterminacy theories for the translation of internationalisms. Though it is widely believed that internationalisms have fixed meanings, their actual use shows as much (if not more) semantic indeterminacy as words belonging to the native wordstock. When the translator finds that he cannot directly copy the source-text internationalism in the target text, he interprets its content relying on his (encyclopedic) knowledge of the world and, relying on his knowledge of the source language, translates it intralingually within that language, ending up with some other words of the source language (which are paradigmatically linked with this internationalism). Finally, relying on his knowledge of the target language, he selects appropriate target-language equivalents for these words.